

מלחמות המצרים בארץ ישראל

* *

עברה הצבאי של ארץ-ישראל הוא מסכת לא-נודעת כמעט לקורא העברי; המערכות שניסשו בתוכה בימי-קדם, התבצרות העברים בגבולותיה והתגוננותם בה, כיבושה בידי זרים, — מכל אלה אין לנו אלא תמונה מעורפלת ביותר. חשיבותו של חקר העבר הזה הלא מובנת היא מאליה, הן מבחינה לאומית-היסטורית והן להעשרת ידיעתנו אה הארץ.

בסדרת-מאמרים המוקדשת להיסטוריה הצבאית של ארצנו ואשר ראשיתה מודפסת בזה, מבקשת המערכת להפנות את תשומת-לב הקוראים לנושא רב-ערך זה. מאמרו של ש. ייבין (ע' 28) משמש כעין פתח-דבר הבא ללמדנו על הקשר בין מבנה הארץ והשתלשלות המלחמות שנתחוללו בה. המאמרים הבאים אחריו מוקדשים הפעם למלחמות מצרים העתיקה בארץ-ישראל וסביבתה. מאמרו של ד"ר פולוצקי מתאר את מסעות-המלחמה החשובים ביותר שנודעו לנו מן העת ההיא והם אפייניים, במדה רבה, לכל כיבושי הארץ שבאו מן הדרום מאז ועד היום. תאור זה מלמד גם על כמה מן הקוים האפייניים לשחר המלחמה המאורגנת בדרך כלל. לשם הבנת הדברים צריך שיהיה לקורא מושג מסוים על אופי הכוחות הצבאיים בימים ההם ולתכלית זו ניתן מאמרו של קולונל ספולדינג, היסטוריון-צבאי אמריקאי, המתאר את מבנה הצבא המצרי וארצו; ואילו המאמר שניתן אחריו, גם הוא פרי עטו של ש. ייבין, נותן את דמות הצבא הזה במסגרת התנאים ההיסטוריים והחברתיים אשר טיפחוהו והניעוהו למסעות-כבושי.

ד"ר ה. פולוצקי

מערכות מגידו וקדש

„זוהי המערכה הראשונה בדברי הימים שבה אנו יכולים לחקור במידה כלשהי את עריכת החיילות, ומבחינה זו הרי היא נקודת-המוצא לתולדות אמנות-המלחמה. ה. גלסון בספרו „מערכת מגידו“.

במאות ה-טו-י"ג לפסה"נ, באותה תקופה של תולדות מצרים הידועה בשם הממלכה החדשה, שנפתחה בשושלות הייח והיי"ט, שושלות המלכים לבתי תחותימס ורעמסס, — השתלטו המצרים על אי וסוריה. ננסה לברר את דרכי הכיבוש, בעיקר לפי שתי דוגמאות: א. המסע הראשון של תחותימס השלישי ומלחמת מגידו; ב. הקרב בין רעמסס-השני ובין החתים ליד קדש * שעל נהר אורונטוס. לשם הקדמה יש לציין בקיצור נמרץ את התנאים ההסטוריים שחוללו את המסעות האלה. במשך חלק מן התקופה שבין הממלכה התיכונה והממלכה החדשה היתה מצרים נתונה לשלטונם של פולשים אסיאתיים, הם ההקסוסים. שם זה אינו מציין בעצם יחידה אֶתנית, אלא אגודת שבטים שונים, שהיו ודאי גם בני גזעים

* קדש שבסוריה קרובה למקומה של לבוא חמת על האורונטוס (נהל אל-עאצי); ולפי החפירות

שנעשו במקום נראה כי היא תל נבי-מֶנְד; ר' H. Sauthier, Dictionnaire des noms géographiques contenus dans les textes hiéroglyphiques, t. V, p. 182

שונים. משלטון זה שחררו את מצרים מלכי השושלת הייח. ואם אנו מוצאים את מלכיה הראשונים של שושלת זו עורכים מסעות-מלחמה לאסיה, יתכן שלא היו המסעות הללו אלא המשך הכרחי למלחמת-השחרור, שכן הבינו מלכים אלה כי אין למנוע פלישות חדשות מאסיה לארצם בלי לבצר את עמדתם באיי ובסוריה. בעיקר נתכוונו לכבוש את סוריה המרכזית, ושם אנחנו מוצאים את נקודת-הכובד של ההתנגדות האסיאתית.

העיר קדש ומושלה המתגלה תמיד כראש ומנהיג לבעלי-הברית האסיאתיים, נזכרים כמה פעמים. כשמדובר על קדש ספק הוא אם הכוונה היא לקדש (נפתלי) שבגליל או לקדש שעל נהר אורונטוס. בדרך כלל, נוטים לסברה השניה.

אשר לאיי עצמה, לא התענינו מלכי מצרים, בתקופה שאנו דנים בה, אלא בחלק מסויים ממנה, — אותו חלק המשמש מעבר ממצרים לסוריה: השפלה, השרון ועמק-יורעאל.

על מסעותיהם של המלכים הראשונים בני השושלת הייח אין לנו אלא ידיעות בודדות ומקוטעות, ואחרי תחותימס הראשון חלה הפסקה במסעות. יורשתו היתה בתו חאתשפסות, שפעלה בתחומים אחרים. היא היא ששיגרה את משלחת-הצוי המפורסמת לארץ פונת*.

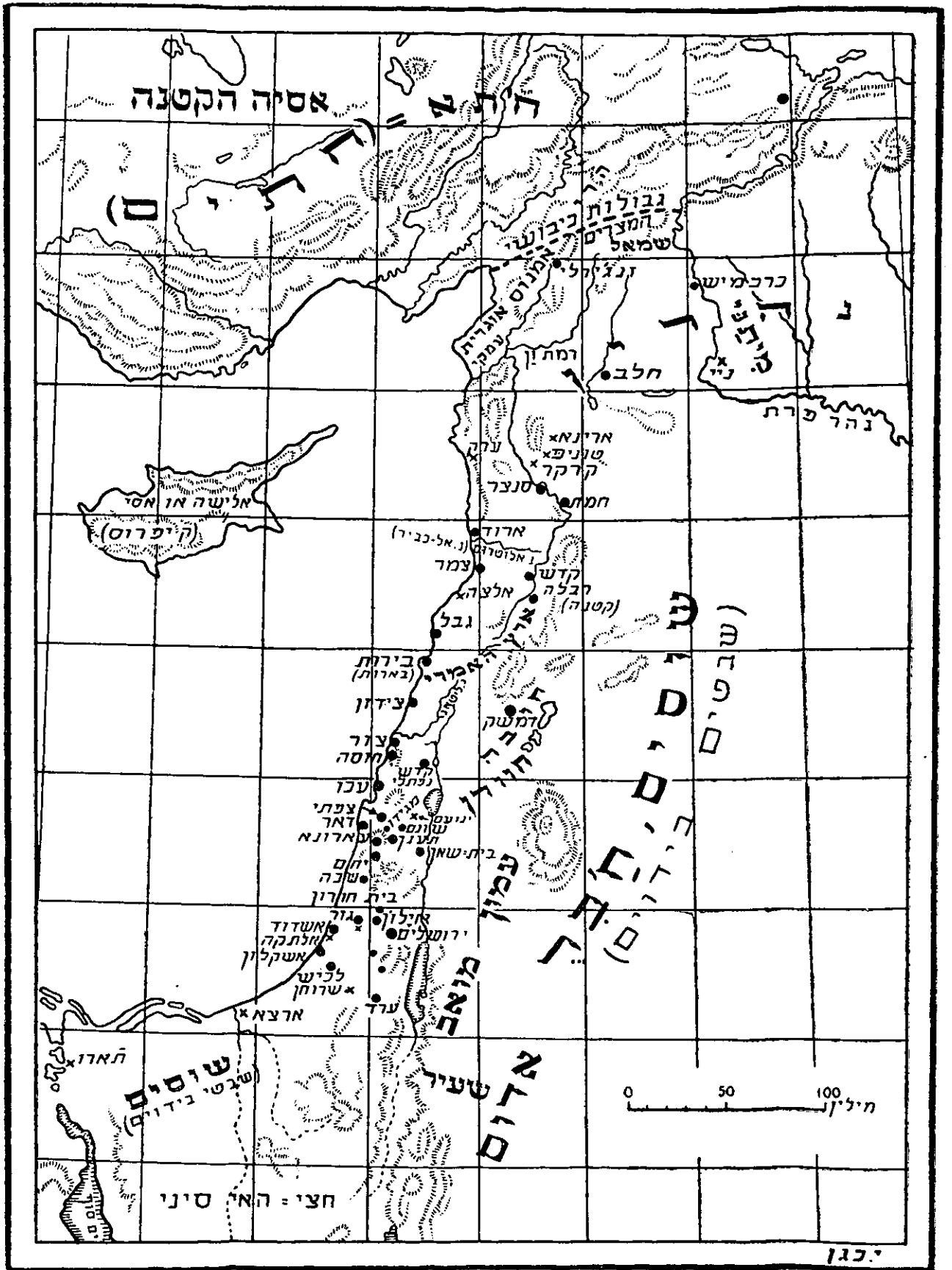
אין להאריך כאן ביחסים המשפחתיים המסובכים שבין בניו של תחותימס הראשון, בעיה שהיא מהקשות ביותר בדברי ימי מצרים באותה תקופה. דיינו אם נאמר כי חאתשפסות היתה נשואה לתחותימס השלישי, שהיה אולי אחיה החורג. במשך 20 שנה, בקירוב, עד מותה של חאתשפסות, מילא הוא את התפקיד של בעל-המלכה (פרינס-קונסורט), וכאשר נפטר תחותימס השלישי מבת זוגו השנואה החל מתכונן להמשכת פעולותיהם של המלכים שלפניו וערך לא פחות משהיעשר מסעות-מלחמה באסיה**.

על הראשון שבמסעות האלה ידובר בזה בפרוטרוט. עוד משהו על המקורות, שמהם אנו למדים על מסעותיו של תחותימס השלישי. החשוב בהם הוא הטכסט הידוע בשם „ספרי-הזכרונות“ („Annals“) והוא תמצית היומן הרשמי שנרשם במשך ימי המסעות עצמם. אף על פי שהיומן המקורי וודאי עובד ושוכלל בשעה שהעתיקוהו על קירות אחד ממקדשי כרנך**, הרי הממשי שנשאר בו הוא רב ביותר והמליצי שנשפל אליו הוא מועט ממה שאנו

* פונת — ארץ הבושם והשנהבים וכל שכיות תחמדה בספרות ובדברי ימיה של מצרים. מקומה המדוייק לא נודע, ולפי הרמזים והתיאורים השונים שיערו רוב חכמים כי היא שוכנת לחופה המזרחי של אפריקה, בסביבות כף ג'ורג'פוי.

** לפי הערכתו של ק. סֶתֶה היה, אולי, מספר המסעות טו בלבד. (Urkunden der XVIII Dynastie — K. Sethe). המער.

*** השם הערבי כיום למערכת המקדשים הגדולה שמצפון ללקצר. מערכת מקדשים זו נבנתה בידי פרעות שונים, החל מימי השושלת הייב (כ-2,000 שנה לפנס"ה) וכלה במלכי בית תלמי האחרונים (במאה הראשונה לפנס"ה), לכבוד אלהיה הראשי של ארץ מצרים — אמון, אשר הפך במשך הזמן (למן השושלת הייח ואילך) לאלוהות מורכבת — אמון-רע; ור' ש. ייבין, „ספר הזכרונות אשר לתחותימס היג'“, קובץ חברה העברית לחקירה א"י ועתיקותיה לזכר ד"ר מזי"א ז"ל, חרצ"ה, ע' 154. (הערה ה').

אסיה הקטנה

הרמה

גבולות המצרים שמאל

כרכמיש

אלישה או אסי (קיפרוס)

ארוד (נ. אל-כביר) צמר

קדש קבלה (קטנה) אלצה גבל

שטחים טרנס-יורדניים

בירות (בירות)

צידון

עזר

עכר

אצתי

דאר

קארונה

יחם

שכה

בית חורון

גור

אשדוד

חולתקה

אשקלון

לכיש

שרון

ארצא

מחוז המרכז

מחוז השרון

מחוז הנגב

שטחים טרנס-יורדניים

חצי האי סיני

0 50 100 מילון

י.כ.ג.

רנילים למצוא ברוב המקורות ההסטוריים המצריים שהננו נאלצים להשתמש בהם. מקור שני נתגלה רק לפני עשר שנים. בנוביה. זוהי אַסְטִילִי, שבה ניתנת מעין סקירה כללית על פעולותיו הצבאיות של תחותימס השלישי. ובמסגרת זו מסופר גם על המסע הראשון ועל הקרב שעליד מנידו. המקור הזה משלים בכמה פרטים מענינים את ספר הזכרונות.

וכך מתאר ספר-הזכרונות את מהלך מסעו הראשון של תחותימס השלישי. בשנת 22 למלכו, ביום 25 לחודש הרביעי של עונת החורף, יצא תחותימס ממצודת הגבול, אשר שמה המצרי הוא תֶאֲרוֹ. מקום המצודה הזאת סמוך לאל-קנטרה, היום תחנת המוצא של מסילת הברזל האיית, שנבנתה במלחמה הקודמת. בשנת 1916, כדי לשמש את התקדמות האנגלים ממצרים לאי. ניתן לומר שמסילת-ברזל זו היא מודרניזציה של הדרך, אשר בה הלכו לאי תחותימס השלישי והבאים אחריו.

מן הראוי להעיר פה הערה קטנה על תאריכי המצרים, הניתנים לפי עונות וחדשים, כנזכר לעיל. השנה המצרית מחולקת לשלוש עונות: גאות היאור, חורף וקיץ. כל עונה היא בת ארבעה חדשים, ובסוף השנה נוספים עוד חמשה ימים; מכאן — שנה של 365 יום. יסוד השנה המצרית הוא שראש השנה חל ביום שבו כוכב סותים נראה זורח עם עלות השמש, — דבר זה זמנו באמצע הקיץ. אך הואיל והשנה המצרית היא רק בת 365 ימים, קצרה היא משנת-חמה אמיתית כדי רבע יום; נמצא, שזריחת הכוכב הנ"ל באותו יום תארע רק אחת ל-1460 שנה. בין שתי הפעמים האלה אין עונות הלוח חופפות את העונות המבעיות.

בתחילת ימיה של השושלת הייח התחילה תקופת סותים חדשה, ובזמנו של תחותימס השלישי חפפו איפוא עונות הלוח בקירוב את עונות הטבע, ואפשר לקבוע, כי תחותימס יצא ממצרים באמצע אפריל בקירוב.

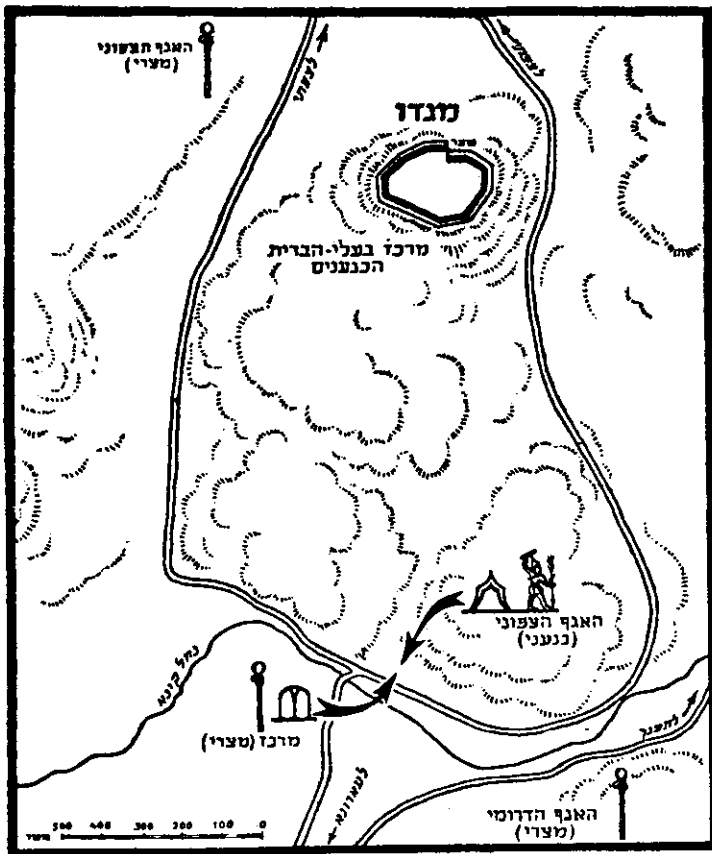
שמונה ימים אחרי צאתו מתארו הניע תחותימס לעזה ושהה שם יומיים*. ביום החמישי לחודש הראשון של עונת הקיץ, המשיך את דרכו והניע ביום הששה-עשר של אותו חודש לצפון השרון, אל מורדות הכרמל החוסם את דרך הפולש לעמק יזרעאל (ר' ציור 1). עד כאן אין במקורות כל זכר להתנשנות עם האויב ויש לחשוב כי בשפלה ובשרון לא היתה בדרך כלל כל התנגדות רצינית למצרים, אף כי חוקרים אחרים מעירים, שהתקדמות הצבא המצרי מאז צאתו מעזה היתה אישית עד מאד, והם משערים, על אף שתיקתם של המקורות, שאירעו קרבות קטנים, אשר מחבר „הזכרונות“ לא ראה להזכירם; ואולם הדבר מסופק.

המקום שאליו הניע תחותימס בצפון השרון, הנקרא במצרית יַחַם, זיהויו זקביעת-מקומו המדוייקת עודם שנויים במחלוקת. ברור שהוא סמוך לצומת שממנו מסתעפות דרכים שונות לעמק יזרעאל. נמצא מי שהציע לזהות את המקום עם תל-אל-אסאור; אחרים הציעו לזהותו עם תל חרבות היושב במרחק-מה, מדרום, ושמו חרבת-יַמָּה, ההולם יותר את השם המצרי יַחַם.

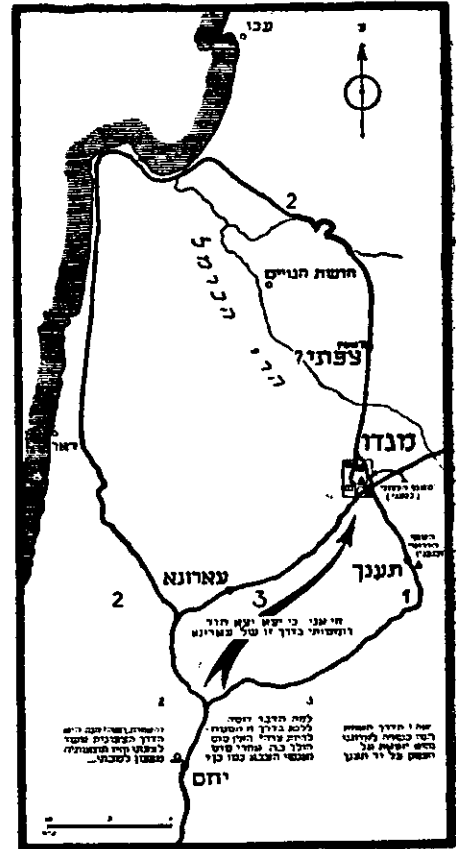
* אם לצרף למנין את יום היציאה מתארו ואת יום הכניסה לעזה, יהיה מספר ימי המסע במדבר

סיני — עשרה. אורך הדרך בין תארו לעזה הוא 286 ק"מ. הצבא עבר, איפוא, בממוצע, קרוב ל-25 ק"מ ליום, כלומר כמכסה שהיתה מקובלת אף לגבי חיל-רגלים מודרני, על כבודו, עד ימי המלחמה הזאת.

משהגיעו המצרים למקום זה, נתקבלו ידיעות חשובות על עמדתו של האויב. גורע שמלך קדש נמצא במנידו, עם צבאותיו וצבאות בעלי-בריתו (מספרם של בעלי-הברית היה לפי המקור השני, האסטיילי הנוכחית, - 330), ושם - במנידו - בדעתו לערוך קרב עם המצרים.

2. מערכת מגידו

1. מסע מגידו

עם קבלת הידיעות האלה כינס המלך את שרי צבאו להתייעץ אהם בדבר הדרך שיעבור בה לעמק יזרעאל. המלך עצמו נטה למסע בדרך הישרה מיתם למנידו, אך להצעתו התנגדו שרי הצבא*. הם סברו שהדרך הישרה מיחס למנידו היא צרה מדי, עדיכדייכך שההולכים בה יצטרכו לצעוד איש אחרי איש וסוס אחרי סוס, ואם יותקפו בשעת המעבר, יהיה מצבם חמור**; התלוך יוכרח להלחם בתנאים קשים והמאסף לא יוכל להשתתף בקרב הואיל ויהיה עצור עדיין בעארונא***; נוסף על כך הובאו גם מרגלים של האויב שנתפשו והם חזקו את

* אין לראות בהצעה זו רק רות-הרפתקאות בלתי מרוסנת של חובב סיכון לשמו; כפי שמתברר מהאסטיילי הנוכחית וממהלך הקרב עצמו היתה זו תכנית אסטרטגית נועזה שכיונה לגורם הפתעה ע"י התקפת האויב מערפו. - המער.

** ה. גלטון, בספרו "מערכת מגידו", מצטט בקשר לתאור הזה את הפסוקים מספר יהודית ד', י"א-י"ב: "כי אמר: אם שמר תשמרו את ההרים ההם, ועצרתם במתי מעט את האויב מבקע בארץ, כי צר הדרך לשני אנשים עבור יחד". - המער.

*** נקודה בתוך ואדי-עארה, שיש מזהים אותה עם הכפר ערערה; לפי המרחקים, הזמנים וקצב תנועתו של הצבא המצרי - אפשרי הדבר. - המער.

דבריהם של שרי הצבא בספרם כי האויבים שם חונים בחוף*, והמה רבים. לפיכך, הציעו השרים לבחור באחת משתי הדרכים האחרונות: אחת – היוצאת אל תענך; או השנייה, העוברת – כפי שנאמר בנוסח המצרי – על פני מקום המכונה צפתי ומפציעה מצפון למנידו (ציור 1). המלך סירב לשמוע בקולם של שרי הצבא, רחה את הצעותיהם, והחליט ללכת בדרך הישרה והמסוכנת. *

בציור 1 מסומנות שתי הדרכים שהציעו שרי-החיל. הדרך היוצאת לעמק על יד תענך עוברת מחרבת-ימה, כלומר מהמקום שבו נערכה ההתייעצות, מזרחה, עוקפת את הכרמל מהדרום ומהמזרח, יוצאת אל נינין, ונמשכת צפונה-מערבה עד תענך, שהיא מדרום-מזרח למנידו. בדבר הדרך השנייה נחלקו החוקרים. יש מניחים שזוהי הדרך היוצאת מִיִּמָּה צפונה, עוברת על פני רכס הכרמל ומגיעה לעמק יזרעאל על-יד יקנעם. (כלומר זו המכונה בימינו דרך ואדי-מילח). אך דרך זו, עונים אחרים לעומתם, אף היא צרה ותלולה ואינה טובה מן הדרך שבה בחר המלך; לדעתם, איפוא, הכוונה היא לדרך שעברה לאורך שפתי-הים ועקפה את הכרמל בקרבת חיפה.

מכל מקום אין כל ספק בדבר זהותה של הדרך בה בחר המלך, הלא היא, כאמור, – מעבר ואדי-עארה, המקשר את צפון השרון עם עמק יזרעאל המערבי על יד מנידו.

ביום התשיעי לתודש, שלושה ימים לאחר שהגיעו המצרים לִנְחָם, התחיל הצבא המצרי במצעד והמלך עצמו בראש. למחרת היום, בצהריים, הגיע החלוץ אל מוצא שביל ההרים, לבקעה הצרה מדרום למנידו, בלי התנגש עם האויב**, שלא ראה, כנראה, צורך לקיים שם משמר-בטחון – דבר שהצדיק את חישובו הפסיכולוגי של פרעה. אם נכון הוא הפירוש שמפרשים את הכתובת, שאינה ברורה במקום זה, כבר ראה בזה המלך סימן שהנצחון מובטח לו. כדי להבין את מהלך הקרב יש לעיין יפה במפה (ר' ציור 2), המסמנת בפרוטרוט את התנאים הטופוגרפיים של מנידו וסביבותיה. ש. ייבין, במאמר שטרם נדפס, אך ניתנה רשות למחבר להשתמש בו, מתאר את פרטי המצב:

...העיר מנידו יושבת בראש גבעה בודדה שמורדותיה בצפון ובצפון-מזרח משתפעים יורדים אל עמקי-יזרעאל. בצד צפון נמצא גם שער העיר המכוון אל הדרך העיקרית השנייה העוברת לרנלי התל בעמקי-יזרעאל, הלא היא הדרך הנמשכת מדרום-מזרח (מעבר תענך – היא תל-תענך כיום) לצפון-מערב (לעבר יקנעם – היא תל-קימון, ומשם לעמק זבולון). מצפון-מערב, ממערב, ומדרום-מערב מקיף את הגבעה נחל (ואדי) צר, המפריד בינה ובין אשדות הכרמל, ומהווה מוצא מהבקעה.

* כלומר בשדה (ולא במבצר סגור). – למען תקוף את הצבא אשר ינסה לעבור במעבר ואדי-עארה הצר.

** שלא כנסיון חיל-פרשיו של אלנבי, שעבר באותו מעבר בספטמבר 1918, לאחר שנפרצה חזית הארמיה התורכית השמינית בשרון הדרומי והוא מיהר לתפוש את עמק יזרעאל, כדי לחסום בכך את דרך-הנסיגה של הארמיה השביעית, שהחזיקה בחזית הרי אפרים. – המער.

הצרה (בקעת קינא), שבדרום הנבעה, אל עמקי־זרעאל המערבי, מצד מערב לעיר מנידו. מצד דרום תלולה נבעת מנידו ביותר, ולרגליה נמצאת רמה קטנה; זו מסתיימת מצד דרום במדרון תלול למדי על שפת הפלג קינא. היוצא ובא מבין הרי הכרמל, ומהווה במקום זה בקעה פנימית צרה ומוארכת, ממערב־למזרח (בקעת קינא). בקצה המזרחי הולכת בקעה זו וצרה עוד יותר, ממש כצווארו של בקבוק, וצוואר זה הוא המוצא המזרחי מהבקעה הפנימית הנ"ל אל עמקי־זרעאל המערבי. דרך מוצא זה שוטף נחל קינא, הפונה אחיכ לצד צפון ומשתפך אל הקישון.

הבקעה הצרה הזאת, במוצא נחל קינא מבין הרי הכרמל, היא מחבוא טבעי מצויין. היא נסתרת לנמרי מעיני המביט אל מנידו מצד עמקי־זרעאל המערבי, כי נבעת מנידו מאהילה עליה. עם זאת היא מחוברת אל בקעת מנידו בשני מעברים נוחים ממערב העיר ומדרום־מזרחה. לא ייפלא, איפוא, כי בעלי־הברית הכנענים בחרו דווקא ברמה קטנה אשר בדרום נבעת מנידו לנמות עליה את מחנה הרכב העיקרי אשר להם...¹

כשהגיעו המצרים לבקעת קינא מדרום למנידו, חנה צבאם של בעלי הברית הכנענים במערכות בודדות שנמשכו מדרום למנידו עד תענך, כלומר הם חיכו לבואם של המצרים אם מהדרום, מתענך, בדרך המזרחית ביותר משלוש הדרכים האפשריות, ואם מהצפון או מצפון־מערב. כנראה היו בטוחים כי בשום פנים לא ילכו המצרים בדרך שבה באו באמת, כלומר במעבר ואדי־עארה. מתוך שהסיחו את דעתם לנמרי מאפשרות זו, החמיצו את ההזדמנות היחידה והמצויינת להשמיד את המצרים בשעה שעברו דרך מיצרי־הרים זה.

למחרת יום בואם של המצרים נערך הקרב. המצרים ערכו את צבאם בין מוצא הדרך שבה באו, בדרום, ובין הנבעה מצפון־מערב למנידו, שעליה חנה אנפם הצפוני. הכנענים היו נאלצים להחזיק מעמד בין המערכה המצרית ובין העיר. על פרטי הקרב אין לנו יודעים כלום. המצרים הניסו בנקל את הכנענים, שברחו ונסגרו במנידו ואת מחנותיהם הפקירו למנצחים*.

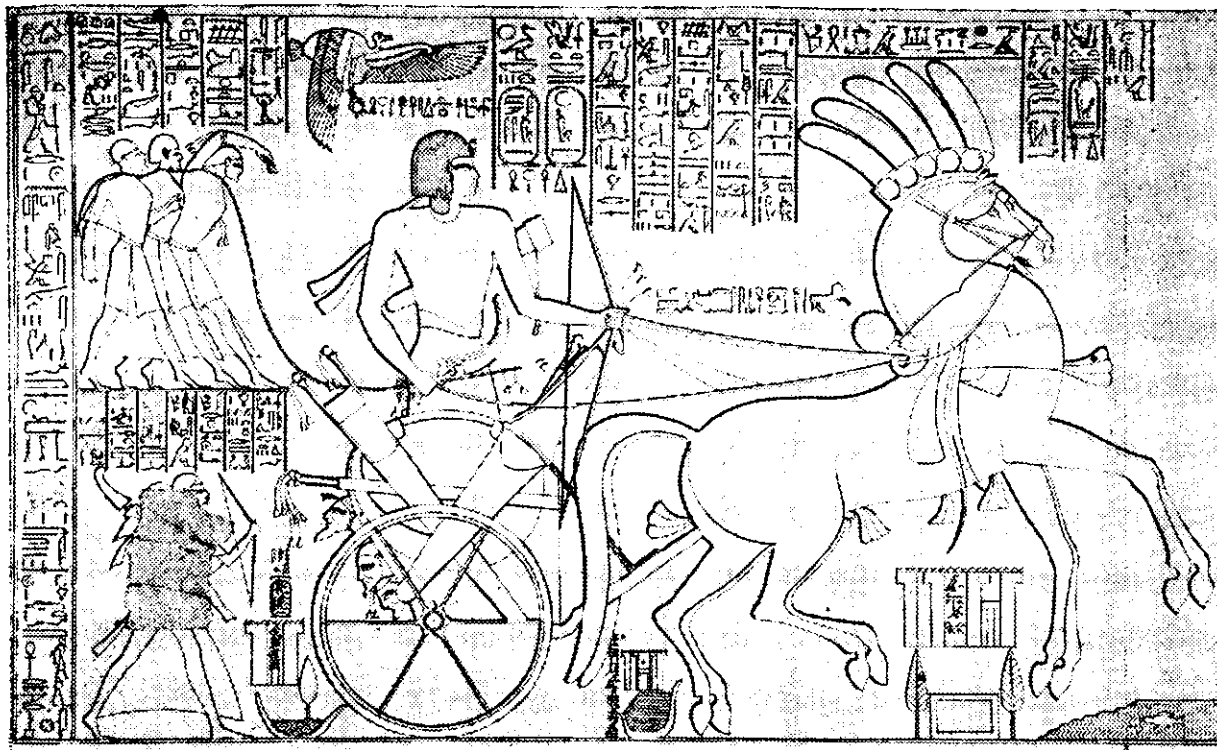
כרנע שהוא הראה הצבא המצרי חוסר משמעת. החיילים התנפלו על מחנה הרכב לבזו אותו ומצאו בו שלל רב; על־ידי־כך איפשרו לכנענים להמלט ולהיסגר בעיר, — והמצרים הוכרחו לבטל את כל הקיץ במצור עליה**. הם הקיפו את העיר דייק של עפר מחוזק בקרשים***. המצור ארך שבעה חדשים עד שנאלצו הכנענים להכנע מחמת רעב. על השליטים הכנענים הוטלה

* נראה שהשתערות הרכב והרגלים המצריים הכריעה את הכף עד מהרה כי מספר זרועות־הימין שנאספו אחר הקרב מהרוגי האויב, לפי מנהג המצרים, היה 83 בלבד, — והוא מן הקטנים ביותר במספרים מסוג זה, שצוינו במצבות מצריות אשר נחגלו עד כה; ואולם אפשר שלא נכללו במספר זה זרועות כל הרוגי־הקרב, אלא רק הזרועות שהוגשו לפרעה כשי מיוחד. — המער.

** הרבה תקלות ארעו בדרך זו במלחמות הזמן הקדום—ואף במאות השנים האחרונות, ממלחמת „שלושים השנה“ ועד לחילותיו של לודנדורף במלחמת העולם הראשונה בקרב קמ־בר־ה. (30 בנובמבר 1917). — המער.

*** מדברי הכתובת — „וימודו את העיר הזאת וישפכו עליה סוללה, ויבנו עליה דייק עצים מכל עץ ירוק אשר נגדע מעצי נושא פרי“ — קשה ללמוד אם שלד

שבועת-אמונים וגם מס כבד. ולבסוף שולחו איש איש לעירו, רוכבים על חמורים, כי סוסייהם נלקחו שלל*. ובוה נסתיים המסע הראשון של תחותימס, שתוצאותיו היו כניעת יריביהם של המצרים באי כולה.

3. פרעה סתי הראשון והמצודות במדבר סיני

בזמנם נעבור אל תאור המערכה הגדולה השניה של מצרים על אדמת אסיה, היא מערכת-קדש, יש להזכיר את מפעלו של פרעה סתי הראשון, השני למלכי השושלת הייט. בציור 3 רואים את המלך סתי א', אבי של רעמסס השני, ניצב ברכבו בשובו ממלחמתו באסיה. ובהמשך התבליט, שאינו נראה בציור, מקבלים גדולי מצרים את פניו על יד המצודה תארו הנזכרת לעיל. הדברים המענינים כאן

הדייק נבנה עצים ועליהם/או ביניהם נשפכה סוללת עפר, או שלפני סוללת העפר נבנתה גדר של קלונסאות (פליסדה); שאלה זו הוצגה עוד עיי ההיסטוריון הנודע מספרו. כדאי להשוות מנהג זה של כריתת עצי פרי, שבו מתפארים גם מלכי אשור בכתובותיהם ושלפיו נהג אף מוחמד בשעת דיכוי השבטים המתנגדים, והיהודים בתוכם, (וכן שיטת האדמת החרוכה שבה נקטו צבאות הגרמנים בשתי המלחמות האחרונות) — עם האיסור של ספר דברים (כ' — י"ט-כ'): "כי-תצור אל-עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא-תשחית את-עצה לנדה עליו גרון כי ממנו תאכל ואתו לא תקרת כי האדם עץ השדה לבא מפניה במצור: רק עץ אשר-תרע כי לא-עץ מאכל הוא אתו תשחית וקרת ובנית מצור על-העיר אשר-הוא עשה עמה מלחמה עד וקרתה". — המער.

* ראוי אולי לציין כאן, כי לפי החישוב הרשמי של השלל היו בו, מן הדברים אשר ערך צבאי להם לפי תנאי התקופה, — 924 כלי רכב, 2238 סוסים, וכן 200 שיריונים. (וכן גזכר מספר הקשות שנלכדו — 502 — דבר המעיל עד מה נחשבה הקשת בעיני המצרים.) מספר ראשי הבקר (2.000) והצאן (22.500) — ודאי שהתיחסו לביזת האזור כולו (לפי בֶּרְסֵטְד). — המער.

הם פרטי התבליש שמתחת לסוסים ומאחורי הרכב; התחנות שהמלך הקים במדבר, כדי להשתמש בהן בשעת המעבר, כולן בנויות בדמות מצודות קטנות שלפניהן אילנות ובריכה. על יד כל אחת מהתחנות האלה רשום שמה (במצרית), למשל, הבית ששמו האריה, המנדל, וכיו. מלה אחרונה זו מסומנת עברית כלשונה, כי בכתופה היא היו משתמשים בהרבה מלים שאולות מהשפה הכנענית*. על מסעותיו של סתי הראי מספרת עוד תעודה, שעניינה המיוחד לנבינו הוא בזה שגילוה בא"י; אחת האסטרטגיות המוצעות שנמצאו בארצנו. היא מוצגת בבית-הנכות הממשלתי בירושלים.

* *

על מערכת קדש יש לנו שני מקורות, שהם, בעצם, תיאורים ספרותיים-פיוטיים וחוברו בעיקר לשבת את המלך ולא כתעודה היסטורית. האחד - קצר יותר ופרוזאי, ונודע בין החוקרים בשם הבולטיין; השני - ארוך יותר ופיוטי יותר, ומכונה בשם עלילת פנתור. מקור נוסף הן התמונות החקוקות בקירות המקדשים ליד הכתובות הנ"ל. יש בהן פרטים שאינם נזכרים בכתובות.

מסע זה אירע בשנה החמישית למלכות רעמסס השני, הוא שנת 1288 (ולפי חשבון אחר: 1308) לפנסיה**. רעמסס השני יצא מתארו, המצודה הידועה לנו כבר, בתשעה לחודש השני של עונת הקיץ, אבל יש לשים לב לכך, שבעת ההיא כבר רחקו עונות הלוח מעונות הטבע.

לאחר חודש ימים כבר נמצא במחנה אי שם במרכז סוריה, מדרום לקדש***. עיר המבצר קדש יושבת על שפתו המערבית של האורונטוס****.

* שרשרת-תחנות זאת סימנה את דרך הקבע של צבאות-פרעה אל א"י; על ידה נעשה החיבור בין מצרים וארץ-ישראל תקין במידה שלא היתה אפשרית אפילו בזמנים מאוחרים יותר לאין שעור, למשל בתקופת השתלטות נפוליון על ארץ-היאור ומסעו הידוע לא"י. - המער.

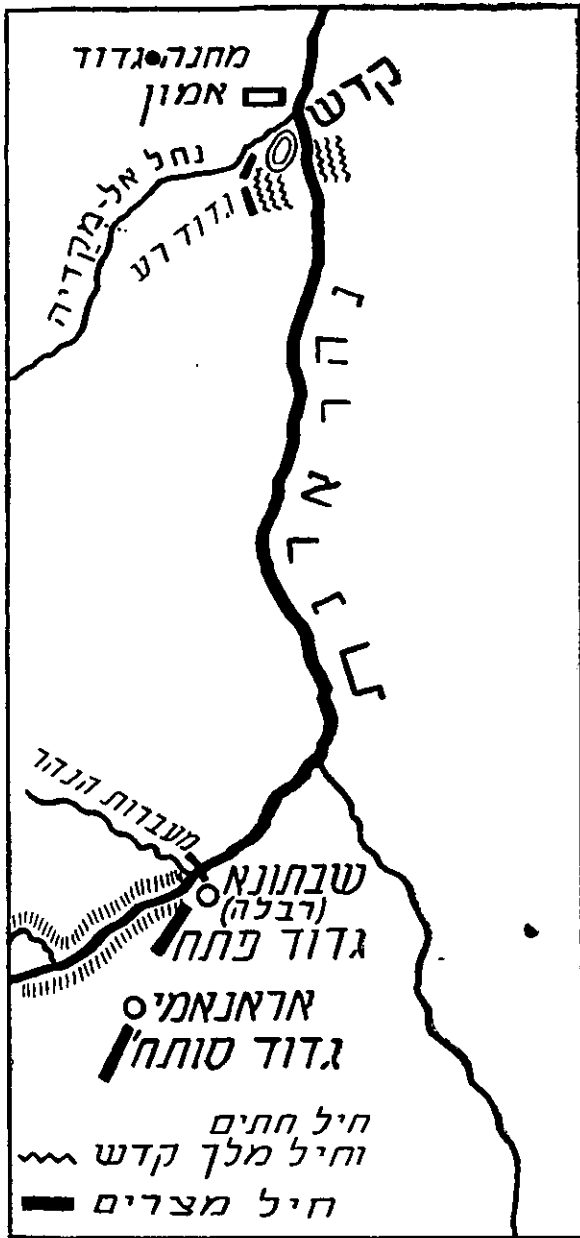
ראוי לציין, כי מסעו החמישי של תחותימס השלישי כבר נערך לא בדרך-יבשה זו כי אם בדרך הים, ע"י פעולות-צי בחופי פיניקיה (ערי הכנענים, שבין הכרמל לשפך האורונטוס); וכך נשא, איפוא, בפעם הראשונה בתולדות המלחמה, אופי מובהק של פעולות שלובות, כשהצבא העולה בחופים קובע לו שם בסיסים מסודרים ומהם הוא מפתח פעולות-מלחמה גדולות בארץ פנימה. יש סוברים שרוב מסעותיו הבאים של תחותימס היו פעולות שלובות כאלה; ביניהם מסע כבוש ממלכת קדש והדברת כל חבל ארץ נהרין עד גדות הפרת. ואם מערכת מגידו היא הדוגמה הידועה הראשונה של התפתחות קרב במסיבות ברורות פחות או יותר - הרי שמסעותיו של תחותימס השלישי הנם הדוגמה הקדומה ביותר, הידועה לנו, לתפיסה אסטרטגית מחושבת ותכליתית. אכן, מסעותיו אלה נתאפשרו לא-במעט על ידי פירורה המדיני של ארץ כנען וסוריה. - המער.

** מסע זה נערך לאחר שבמסע קודם, בשנה הרביעית למלכו, הדביר רעמסס את ערי-הבסיסים של חוף-הים הכנעני-הפניקי והבטיחן לעצמו, - אם לא כנקודת-מוצא למסעו העתיד, הרי עכ"פ כמרכז-אספקה ונקודות-משען למקרה של נסיגה. ע"י כך ניחנה, כפי שמציין ג. ה. ברוסטד, מעין הודעה מוקדמת למלך החתי, שליטה העליון של סוריה הצפונית, על ההתקפה הצפויה לו. - המער.

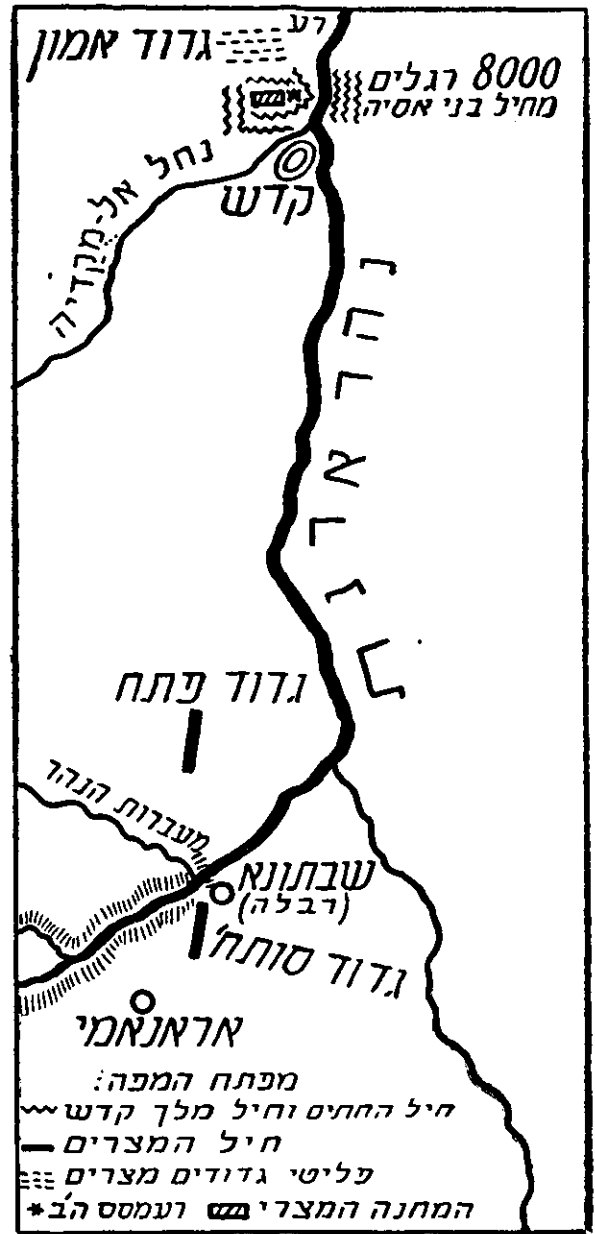
*** שוב לפנינו מהירות ממוצעת של 25-20 ק"מ ליום, והפעם במסע ממושך יותר. - המער.

**** לצורך הערכת בצרונה של קדש ומעמדה האסטרטגי יצוין: א. העיר עמדה ב"הצי-אי", אשר היווהו הגהר אורונטוס עצמו והפלג המשתפך לתוכו מצפון לעיר (כיום - "אל-מוקדיה"); תעלה, שחיברה את שני אלה, היוותה יחד אתם משולש, והשלימה את הקפת העיר במים; בתוכו הוקפו החומות

מלך החתים חנה עם צבאו מדרום-מזרח לעיר, ממזרח לאורונטוס. רעמסס התקדם עד למקום שבתעורות המצריות קוראים לו שבתונא, וכיום מזהים אותו עם רַבְלָה, במרחק 15 ק"מ מדרום לקדש (ר' ציור 4). שם נמצא מעבר נוח על

5. מ'ערכת קדש - מצב ב'

4. מערכת קדש - מצב א'

האורונטוס. משהגיע המלך שמה, באו אליו שני בדווים שהודיעוהו כי הם שליחי אחיהם, הסרים למשמעתו של מלך קדש החתי, וברצונם לבגוד בו ולעבור אל

הגבוהות תעלת מגן נוספת. העיר היתה, איפוא, מבוצרת מאוד בשביל הימים ההם. ב. העיר ישבה מול המעבר היחידי (לגבי איזור נרחב), העובר בין הרי הלבנון אל חוף-הים (דרך עמק נהר אלכטרוס, או נהר-אל-כביר); - פירוש הדבר שהיתה מפתח אסטרטגי בשביל כל צבא הפועל מן החוף; בו בזמן, שימשה בחוקף מעמדה בבקעת אורונטוס הצרה מבצר-מפתח בקו-המעבר היחידי שחצה את סוריה מדרום לצפון, בארץ פנימה, - בין הרי הלבנון ומול הלבנון. - המער.

פרעה. מלך קדש עצמו נמצא עדיין – לדבריהם – הרחק בצפון, ליד העיר חרב, היא חלב, ואינו מעיז לבוא דרומה, כי נפלה עליו אימת פרעה. רעמסס שמע את הידיעה הזאת בשמחה, והחליט לנצל מיד את ההזדמנות ולהשתלט על מבצר קדש*. הצבא המצרי היה מחולק לארבעה גדודים, ועל כל אחד נקרא שמו של אל מאלי מצרים* הראשון – גדוד אמון, השני – גדוד רע, השלישי – גדוד פתח, והרביעי – גדוד סותח. המלך צעד עם אנשי המשמר בראש הגדוד הראשון. על יד רבלה-שבתונא עבר את נהר האורונטוס ובלי חכות עד יעברו גדודיו הנותרים, מהר צפונה – אל קדש. בשעה שגדוד רע היה עובר עדיין את הנהר, ושני הגדודים האחרים בוששו מדרום-מזרח לנהר, כבר התקרב גדוד אמון לקדש (ציור 5)**; ואילו מוטליש מלך החתים וצבאו נחבאו אותה שעה מצפון-מערב לעיר ולא נראו מאחוריה לעיני המצרים המתקרבים אליה מדרום. משהתקרב גדוד אמון, ורעמסס בראשו, אל העיר, עזבו החתים את עמדת-המארב וביצעו מסע-עקיפים (מֶאָנֶף) מסביב לעיר, דרומה-מזרחה***. הם הגיעו לדרום העיר (לאחר חצותם שוב את הנהר, ממזרח למערב) ברגע שכבר התקרב אליה הגדוד השני, גדוד רע, שבא בעקבות גדוד אמון. החתים מהרו ותקפו, בעוד גדוד אמון עוסק, מבלי דעת את המתרחש בעורפו, בהקמת מחנהו, סמוך למקום חנייתם הקודם של החתים****.

רק אז נודע לרעמסס, שהוא נפל במלכודת. שני מרגלים חתיים נתפשו, ולאחר שהמצרים הלכו אותם כהלכה (ראה ציור 6) גילו את האמת.

רעמסס כינס את שרי צבאו, נזף בהם קשה ושלח את ווירו להחיש את מסעם של שני הגדודים שנמצאו עדיין בקרבת מעבר שבתונא, אבל לגדוד רע כבר לא היה מציל. הוא הוכה בידי החתים ונפוץ, ומרבית חייליו נסו צפונה בכיוון מחנה המלך. במחנה פרצה בהלה, ובעקבות הבורחים בא הרכב החתי המסתער*****. רעמסס הוקף אויבים ונותק משני גדודיו שבדרך. לולא הראה נבורה אישית רבה היה אובר בקרב; שלוש שעות החזיק מעמד בפני החתים התוקפים*****

* הופעה מעין זו של הבדוים, המסייעים פעם לצד זה ופעם לצד זה, חוזרת במלחמות רבות, מימי המצרים, עד הרומאים והפרסים (תדמור), ועד הזמן החדש (שיכים שקימו יחסים עם לורנס והתורכים כאחד). – המער.

** דוגמא אופינית ל"צואר-בקבוק" הנגרם במלחמות בשעת צליחת נהרות. – המער.

*** כנראה, לאחר שחצו את האורונטוס, כלומר, שנמצאו כבר בחופו המזרחי; – כל זה נעשה

כשהעיר קדש נמצאה כל הזמן ביניהם לבין גדוד אמון המתקדם, והסתירה אותם מעיניו. – המער.

**** "בשעה שצבא הוד מלכותו במסעו ואינו יודע; וינסו הרגלים והרכב

של הוד מלכותו מפניהם", – נראה שהסתערות החתים היתה כולה (או בעיקרה) הסתערות חיל-רכב;

כ-8.000 רגלים של מלך החתים נשארו עומדים במרוצת המערכה על שפתו המזרחית של האורונטוס,

מול שדה ההסתערות על גדוד-רע, ולא חצו את הנהר בעקבות הרכב. – המער.

***** וכאן ניתנת לנו אחת הדוגמאות הקדומות ביותר להחנגשות בין סוגי-חיל שונים. חיל-

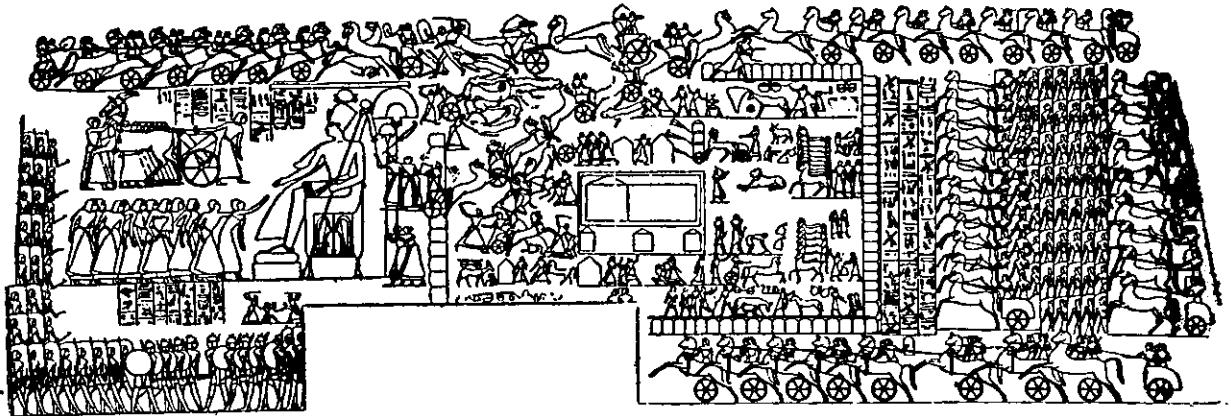
הרגלים הכבד של פרעה (ראה במאמר "צבא מצרים העתיקה" בחוברת זו) מגן על המחנה, הודף את

הרכב, מושך את אנשי כלי-הרכב הנעצרים ארצה, והורגם. – המער.

***** לפי המקור המצרי, מצא את עצמו מוקף-בצאתו אל מול האויב המתקרב-2.500 כלי-

רכב חתיים, ובקושי נמלט עם אנשי משמרו. – המער.

עד שהגיע נדוד פתח לעזרתו, והמצב שונה לטובת המצרים*. הודות לכך הצליח רעמסס בסופה של המערכה להיסוג דרומה בלי שהפסיד חלק נדול מצבאו. קרב זה מתואר בכתובות המצריות כפעולה אישית של המלך, כאילו נלחם רעמסס השני לבדו במשך שלוש שעות עם החתים; ולא רק שנמלט בעצמו, אלא גם הצליח להשמיד את רוב אויביו.

6. תאורים מצריים ממערכת קדש. ברכב המצרי נראים שני אנשים ואילו בחתי — שלושה. במרכז — תמונת המחנה המצרי, המוקף ביצור כלונסאות, עם קוי האפסור המסודרים בפנים. רגלים מצריים גוררים רכבים אסייתים ארצה והורגים אותם. משמאל, למטה, נראה חיל-הרגלים המצרי עם מגיו הגדולים, חניתותיו ואלותיו, ולפניהם פלוגות שרדנים עם קסדותיהם האפייניות, מגיניהם העגולים וחרבותיהם. מעליהם נראים המרגלים החתים כשהם מוכים במקלות.

תועלת מדינית רבה לא הביאו קרבות אלה למצרים. בשנים שלאחר מערכת קדש התמרדה בהם כמעט כל ארץ כנען ושלוש שנים נלחמו כדי להכניעה מחדש. מתנאי החווה שנחתם אחר כך** בין רעמסס השני ובין מלך החתים, חוזה המצוי בידנו גם בנוסח המצרי וגם בנוסח החתי, יש ללמוד כי לאחר המערכה נשאר יחס-הכוחות בין שני היריבים שקול, לכל היותר; צפון סוריה נשאר נחון להשפעת החתים, וארץ כנען להשפעת מצרים***.

* לפי ציון אחד במקור המצרי באה ההצלה כבר לפני כן מידי איזה גדוד „נערין“ (משמר כבוד ואולי סירונים או מילואים מצריים) — רגלים ורכב גם יחד — שהופיע פתאם בשדה הקרב כשאנשי הרכב החתי נטשו. כנראה, ברובם את מרכבותיהם ועטו, אף הם, דוגמת צבא תחותימס ליד מגידו, לבוז את המחנה; במצב זה הנחיל להם גדוד „הנערין“ מכה קשה והציל את המחנה. לפי תאורי המצרים ותמונותיהם, שאין לדעת מה מידת הדמיון הפטרייטי שבהם, הצליחו להניס את כל צבא החתים בחוף המערבי של האורונטוס ולהטילו המימה, כשמלך החתים עומד עם חיל-הרגלים שלו חסר אונים על החוף המזרחי. — המער.

** כעבור ט"ז שנה, בשנת כ"א למלכות רעמסס השני. — המער.

*** אכן ניכר, כי הפעם נתקלה מצרים במעצמה צבאית מלוכדת, — להבדיל מבריתות-ערים ארעיות שהתיצבו בפני תחותימס השלישי. וכן אין זה מן הנמנע כי גורם הזיון החל ממלא תפקיד בהכרעות של שדה הקרב; החתים החלו משתמשים, בהדרגה, בכלי זין העשויים ברזל, אשר לא היו שכיחים עדיין במצרים בעת ההיא. נשארו תעורות על בקשות שפנה בהן רעמסס השני אל חתושיל, מלך החתים, בדבר אספקת ברזל ממכרותיו (ברזל היה קרוי במצרים — „מתכת השמים“) — והלז מחנצל ש„בשעה זו חסר הברזל במחסני נמלי-המשלוח“ ומבטיח להמציאו באפשרות הראשונה. בינתיים הוא שולח לרעמסס, כרמו לבאות פגיון-ברזל. — המער.